

Letní horské chlěvy z Nového Hrozenkova

Jejich transfer a rekonstrukce ve Valašském muzeu v přírodě

*/ Summer mountain barns from Nový Hrozenkov
Their transfer and reconstruction in the Wallachian Open Air Museum*

Petr Lidák

Abstract:

The Wallachian Museum of Nature in Rožnov pod Radhoštěm is currently building a new fourth area called Kolibiska, which presents life and farming in the mountain areas of Wallachia and the Silesian part of Těšín. The first part was opened to the public in 2023. It also includes a set of barns from Nový Hrozenkov, which were used in the past for the seasonal housing of cattle in mountain pastures, thirty minutes or more walk from the farmstead. They were transferred to the museum in recent years and document a now defunct farming method based on intensive use of meadows and pastures. The paper presents two examples of barns, introducing their history, transfer and reconstruction in the new environment of the open-air museum.

Keywords:

Wallachian Open Air Museum, Kolibiska area, summer barns, transfer, exposition, presentation

Odborný článek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury.

Úvod

Součástí nově budovaného areálu Kolibiska ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm¹ je v současné době již vznikající část v lokalitě nad Valašskou dědinou situovaná pod vrchem Karlova kopce, představující horské paseky se dvěma roubenými chlěvy, přenesenými z Nového Hrozenkova, kde se v poměrně dobře zachovalém stavu udržely až do současnosti. Byly zpřístupněny společně s hájovnou z Valašské Bystřice v květnu 2023 jako první stavby areálu Kolibiska, který představí návštěvníkům život a hospodaření v nejvyšších polohách zdejších hor (BRYOL 2019, 12–33).

V muzeu zastupují příklad sezonních chlívů, využívaných hospodáři bydlícími v údolí obce k ustájení hovězího dobytka během léta. Realizací těchto staveb v novém areálu Kolibiska došlo zároveň k přirozenému provázání s usedlostmi z Nového Hrozenkova, situovanými v centru Valašské dědiny na tzv. Hrozenkovské terase, která v muzeu přímo dokumentuje reálnou situaci ze středu obce, dodnes z části zachovalé Valíčkovou chalupou čp. 452 a Památníkem Antonína Strnadla čp. 451. Stejně jako v původní situaci i k těmto usedlostem patřily v minulosti jak salaše pro ovce, tak i letní chlěvy – tzv. stániska, nazývaná také jako letoviska, někdy doplněná o obytnou část. Tak tomu bylo v případě v muzeu již stojícího stániska přeneseného z Karolinky – údolí Stanovnice z lokality Rákošové, kde k chalupě přiléhalo pět ovčínů. Stejná situace pak byla vytvořena i ve Valašské dědině.²

Ještě v roce 1958, kdy prováděl Zdeněk Mišurec, tehdy pracovník Krajského vlastivědného ústavu v Gottwaldově, výzkum v Novém Hrozenkově, zaznamenal 43 takových drobných staveb, z nichž některé už nebyly v plném provozu. Tato stániska objevil na celém katastru obce, v údolí Brodská na Předních i Zadních Kyčerách, ve Velké Brodské na Beskydě, v Horňansku na Humenci, na Bařině, ve Vranči na Hluboké, Bezníkově, na Hrdince, na Kobylářkách, na Újmisku, na Grůni, na Kyčerkách, v Závodí na Pasekách, na Babínku, v údolí Břežítá, na Octové a jinde (Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, archiv rukopisů: MIŠUREC, Zdeněk. O životě a kultuře

valašských bezzemků tzv. hoferů na Horním Vsacku. inv. č. RUK 5/1/8). K výstavbě takových chlívů na vysoce položených pastvinách a horských loukách vzdálených třicet i více minut pěší chůze od usedlosti vedly hospodáře praktické důvody. Umožňovaly mu ekonomické využití letní pastvy dobytka, který neztrácel na dojivosti každodenním náročným výstupem často strmou cestou na pastvinu. Zároveň odpadla namáhavá práce s vyvážení hnoje na vysoko položená pole, která na těchto pasekách rovněž vznikala. Orná půda tak byla zúrodnována hnojem, který se vytvořil přímo na místě. Rozsáhlé plochy ve svažitém kopcovitém terénu s tímto využitím jsou patrné na několika fotografiích Nového Hrozenkova ještě v první třetině 20. století a jsou synonymem jakéhosi „hladu po půdě“. Kopce dosahující nadmořské výšky okolo 700 m byly z ekonomické nutnosti téměř bezesbýtku hospodářsky využívány nejen jako louky a pastviny, ale zčásti zkulturnovány na ornou půdu, kde se pěstovaly zejména brambory, ječmen, oves, jaré žito a pohanka (KUNZ 1955, 15).

Obr. 1: Střed obce Nový Hrozenkov s hospodářsky využívanými pozemky. 1925 (fotoarchiv Národního muzea v přírodě – Valašského muzea v přírodě)

O dobytek se na stánisku staraly často děti, u zámožnějších sedláků i čeledíni. O tom, že pasením dobytka obvykle trávili čas školáci, svědčí i zápisy ve školní kronice Nového Hrozenkova z let 1868 a 1878, kdy si řídící učitel Josef Vyvlečka stěžoval na špatnou docházku a přímo uvedl: „... Tímto časem byla většina již na stániskách odterigována.“ Nebo na jiném místě napsal: „Příčiny hledati dlužno v netečnosti starozvyklé nevzdělaného lidu, pak roztroušené po vrších letoviska překází mnoho a chudoba nejvíce.“ (SOKA Vsetín, fond Národní škola Nový Hrozenkov, Pamětní kniha školy v Novém Hrozenkově, inv. č. 1). A situace nebyla lepší ani v první třetině 20. století, což dokládají vzpomínky Karla Langra, který v letech 1923–1925 vykonával své učitelské povolání v Novém Hrozenkově. „Aby mohly chodit do školy, musily

starší děti brát s sebou mladší sourozence. Přesto v době pasení zůstávali doma další sourozenci.... Rodiče měli zájem, aby děti školu vychodily. Bránila jim v tom železná nutnost zajišťovat rodině to nejzákladnější – obživu.“ (LANGER 1992, 16).

V případě, že u stániska bylo postaveno také obydlí, zastávali tuto práci tzv. hořeři – nájemníci, kteří tam sezonně a někdy i celoročně přebývali. Podrobně tento způsob hospodaření popsal etnograf Jaroslav Šťastný v publikaci Tradiční zemědělství na Valašsku, vydané v roce 1971. V dalším pojednání si uvedeme dva příklady sezonních chlívů z Nového Hrozenkova, které se podařilo transferovat do Valašského muzea v přírodě v posledních letech.

Letní chlív z Pasek pod Babínkem

První stavbou, která byla do Valašského muzea převezena z Nového Hrozenkova v roce 2018, je nevelký roubený chlív pro dvě krávy. Byl postavený v lokalitě místními označované jako Paseky situované pod vrchem Babínkem 752 m n. m., nad údolím Kubičkova potůčku, kde je už před polovinou 19. století na indikační skice z roku 1829 doložená salaš. Ještě v roce 1912 tam bača Petr Michálek ze Závodí čp. 50 mival podle zápisů Josefa Országa Vraneckého st. až 50 ovcí (SOka Vsetín, pozůstalost Jaroslav Šťastný, inv. č. 1458.). Zajímavostí je, že srub upravený ve 2. polovině 20. století na chatu, stojí v Kubičkově potůčku dodnes.

Paseka patřila k chalupě v místní části Závodí čp. 48 (staré čp. 319b), původních majitelů Vráželů, Orsáků, později Liďáků a Leskovjanů. Od usedlosti byla vzdálena přibližně 40 minut pěší chůze. Je doložená na indikační skice stabilního katastru z roku 1829 ve stejném rozsahu i v pozdějších letech 1879 a 1897 (MZA Brno, indikační skici Nový Hrozenkov, sign. 1766). Ani na jedné mapě však není zakreslena žádná hospodářská stavba. Paseku tvoří louka situovaná na severozápadním svahu pod Babínkem (parcelní číslo 2324) o dnešní výměře 6384 m², kterou protíná zhruba uprostřed vozová cesta pokračující dál na sousední, v 60. letech minulého století zalesněnou paseku. Zhruba na jejím konci rovnoběžně s okrajem cesty byl asi metr pod úroveň terénu zahrouben chlív, čelním štítem obrácený k jihu a horní okap jeho střechy kopíroval západní hranici cesty. Základní konstrukci tvořil srub o ploše 10 m² z částečně otesaných převážně jedlových, méně pak smrkových trámů vázaných ve dvou rozích na rybinový spoj. Protější rohy byly vsazeny do sloupku. Stavba sestávala z osmi trámových věnců délky 4 m a šířky 3,15 m. Světlá výška stropu dosahovala 1,8 m, celková výška po hřeben střechy byla 3 m.

Terén na obou okapových stranách vyrovnávala nasucho vyskládaná kamenná podezdívka, v rozích zpevněná jilem. Ze spodní strany dosahovala výšky až 120 cm. Na protější straně pod patou cesty byla vyskládaná stěna z kamenů až do výšky 150 cm, na níž byla posazena už jen podkrokevnice. Spáry mezi trámy byly z vnitřní strany vyplněny nahrubo opracovanými smrkovými, habrovými, jasanovými a jinými větvemi. Z venkovní strany byly později přibité prkenné lišty z odkorků.

Střecha chlíva byla sedlová, krovy byly zhotovené z hrubě otesané smrkové kulačtiny menších průměrů, pobité deskami rovnoběžně s hřebenem, a pokrytá térovým papírem, v 50. letech minulého století při poslední opravě pak tabulovým pozinkovaným plechem. Z čelní strany byl vytvořený asi metr široký přesah střechy nad vstupem. Štíty byly z nestejně širokých hraněných svíse kladených desek s mezerami bez lištování. Těsně pod přesahem střechy byla jen na jižní straně ještě přibitá prkna patr-

ně ke zpevnění štítu. Z horní strany směrem k vozové cestě zhruba uprostřed střechy vystupoval metr široký vikýř umožňující jediný vstup do podstřeší, kam se ukládalo seno. Strop tvořila různě široká prkna, některá nebyla ani hraněná, v pravém horním rohu byl čtvercový otvor, jímž se kravám vhažovalo seno. Vstup do chléva byl z čelní štítové strany vpravo. Dveře byly svlakové, ze tří širokých desek, zavěšené na dvou kovaných pásových pantech s kovovou petlicí a očkem ve sloupku, zajišťované visacím zámkem. Byly však v 90. letech demontovány a použity na jiný chlév v údolí Kubičkova potůčku, kde jsou dodnes. Podle nich muzejní tesaři vyrobili věrnou kopii.

Součástí chléva byla menší kůlna – šopka, postavená patrně dodatečně pod přesahem střechy na vstupní štítové straně, o ploše jen 1,9 m². Byla založená zespodu opět na kamenné nasucho vyskládané podezdívce výšky až 1 m dorovnávací do pravého úhlu svažité terén. Srub kůlny velikosti 2 x 1,25 m, který nebylo možné pro špatný stav přenést do muzea, byl sestavený ze smrkových kuláčků průměrů kolem 10 cm, jen nahrubo opracovaných, kladených na sebe s drobným zapuštěním tak, že vznikly výrazné širší spáry. Ty byly vyplněné suchým bukovým a habrovým listím společně s mechem a z obou stran překryty lištami z odkorků. Nároží spojí srubu kůlny překrývala dvě svisle upevněná prkna. Ve stěnách byly prořezány dva menší obdélné okenní otvory vyplněné drátěným pletivem s velkými oky. Do šopky se vcházelo pod přesahem střechy z východní strany prkennými vrátky, která byla sbitá zvenku z desek svisle kladených a z vnitřní strany vodorovně loženými prkny. Byla zavěšená opět na dvojici kovaných pásových pantů. Z vnitřní strany se zajišťovala dřevěnou zasouvací petlicí. Podlahu šopky tvořilo šest prken, kladených rovnoběžně se štítovou stranou srubu. Podle možnosti zavírání zevnitř a také výpovědi pamětníků sloužila šopka i k příležitostnému přespávání během letní sezony. Navíc tomu nasvědčuje snaha zateplit prostor listím ve spárách. Pohrádky se nedochovaly, ani stopy po ní, ale i podle svědectví se spávalo přímo na dřevěné podlaze na kabátě, pytli či dece. V poslední fázi hospodaření se prostor využíval už jen k ukládání nářadí potřebného k obdělávání pole – hlavně motyk, železného kůlu na vytloukání děr pro ostrévky na sušení sena a vidlí.

Ze spodní strany na celou šířku chléva později (patrně až ve 40. letech 20. století) majitelé přistavěli prkennou kůlnu na uložení ostrévek, která však spadla pod tíhou sněhu někdy po roce 2000. Bývala pod ní postavená i dřevěná kolečka na vyvážení hnoje.

V blízkosti chléva byly vysázeny užitkové stromy. Před chlívem a za ním rostly dvě velké plané třešně – *vrabčinky*, třetí mohutná třešeň roste doposud poblíž chléva ve stráni nad cestou. U cesty, právě pod touto třešní, je dodnes studánka vydlážděná kameny, využívaná hlavně k napojení dobytka. Později, asi v 50. letech se uchytily ze spodní strany v mezi pod cestou jasany, které ještě dnes tvoří pěknou alej. Naopak nad cestou byly dříve vysázeny švestky – *karlátky* a durancie – *kulovačky*. Nad touto pasekou byla další pastvina s chlívem sousední rodiny Orsáků z čp. 49. Podle sčítání lidu z roku 1910 choval hospodář Jakub Orsák dvě krávy (SOKA Vsetín, OÚ Valašské Meziříčí, inv. č. 21, Sčítací operáty Nový Hrozenkov 1910, inv. č. 21). Na vedlejší rozsáhlejší pasece bychom ještě ve 40. letech minulého století našli salaš Josefa Vrážela (*1871) z čp. 45. Ten v roce 1910 choval svých 14 ovcí, ale k nim na pastvinu přibíral další od sousedních chalupníků (SOKA Vsetín, OÚ Valašské Meziříčí, Sčítací operáty

Obr. 2: Chlív na Pasekách pod Babínkem, 1968 (fotoarchiv autora článku) |

Obr. 3: Chlív na Pasekách pod Babínkem – stav v roce 2018
(fotoarchiv Národního muzea v přírodě – Valašského muzea v přírodě) |

Nový Hrozenkov 1910, inv. č. 21). Jeho syn, rovněž Josef (1901–1971), pokračoval v hospodaření a na salaši míval podle sdělení své dcery Marie Jurčkové (1928–2021) až padesát ovcí.³ A hospodářsky využívané byly i další okolní pozemky, což dokládá mapa stabilního katastru obce z konce 19. století.

K historii chléva a jeho majitelů

Chlív sloužil pro ustájení krav v době letní sezony a mohl být postaven pravděpodobně ještě před rokem 1900, kdy paseka patřila Janu Orsákovi (*1851), rolníkovi z Nového Hrozenkova, místní části Závodí čp. 48, původní čp. 319b. Podle sčítacího operátu z roku 1890 žil ve společné domácnosti s manželkou Annou (*1860), dvěma malými dcerkami Marianou (*1880), Josefou (*1886) a tchýní Mariannou Vráželovou (*1832). V té době chovali dvě krávy a jednu jalovici (SOKA Vsetín, f. OÚ Valašské Meziříčí, Sčítací operáty Nový Hrozenkov 1890, inv. č. 652). Chalupu i s dalším nemovitým majetkem v roce 1901 prodala už jako vdova Anna Orsáková manželům Janu a Rozálii Lidákovým za 900 Korun. Pozemek s parcelním číslem 2324 je v kupní smlouvě uváděn jako role, stejně jako v pozemkové knize, kde podle jiného typu písma patrně až později bylo připsáno označení pastva (Katastrální úřad pro Zlínský kraj, Katastrální pracoviště Vsetín, pozemková kniha Nový Hrozenkov). Manželé Jan (1867–1943) a Rozálie (1865–1948) Lidákoví však obývali chalupu už v roce 1900, tehdy ještě jako nájemníci, kdy podle sčítacího operátu chovali dvě kozy, prase a dvě slepice (SOKA Vsetín, f. OÚ Valašské Meziříčí, Sčítací operáty Nový Hrozenkov 1900, inv. č. 748). Ale už o deset let později měli krávu, dvě podsvinčata a čtyři slepice (SOKA Vsetín, f. OÚ Vsetín, Sčítací operáty Nový Hrozenkov 1910, inv. č. 21). O jejich dalším hospodaření však příliš nevíme. Hospodářství po roce 1935 převzala dcera Celestýna (1907–1974) s manželem Františkem Leskovjanem (1910–1984). A ti už chovali dvě krávy (se jmény Květuša a Babuša), které v létě bývaly na Pasekách. Tam je ještě jako chlapec musel pást Jan Lidák (1932–2017) nejstarší syn Celestýny. Ten, aby nemusel pozdě večer chodit domů, přespával během léta v kůlně na zemi. Krávy se na noc zavířely do chléva a zase brzo ráno po vydojení vyhnaly ven na pastvu. Paseka nebyla hrazená. Jeho matka Celestýna chodívala každé ráno a večer krávy podojit a zároveň nosila synovi v plechové bandasce jídlo. Mléko odnášela domů v plechové konvici. Na pasekách mívali při spodní hranici pozemku, někdy i nad cestou pole nejčastěji s brambory, někdy obilím či pohankou.⁴ Svědčí o tom nejen naorané meze, ale dodnes i hráz z vyskládaného kamení, lemující spodní hranici pozemku a také velké hromadisko přímo za chlévem. Úroda však bývala ohrožena lesní zvěří, v poli s bramborami nezřídka ryli divočáci.

Podle vyprávění Jana Lidáka jeho matka Celestýna ještě se svými rodiči rozšiřovali část paseky z lesa a tzv. „kučovali“ pařezy, což mohlo být ještě v první třetině 20. století. Později v 70. letech došlo naopak v její horní části k zalesnění výsadbou smrků. Koncem června tam sušili i seno a svázeli je na žebříňáku taženém dvěma kravami domů do stodoly. Cesta s naloženým senem nebyla snadná, vedla totiž prudkým srázem dolů k potoku a pokračovala dále do údolí Kubíčкова potůčku. Zvláště překonání srázu bývalo dosti obtížné a muselo se dobře *hemovat* – brzdit, aby se fůra se senem nevyvrátila. Takto hospodařili na Pasekách pod Babínkem asi do první poloviny 80. let minulého století. Po přechodu do JZD v 60. letech si pro

obtížnou přístupnost udrželi jenom tuto paseku jako záhumenek, ale chovali jednu krávu, kterou vodívali na pastvu obvykle během srpna a v září, až narostla otava. Seno na Pasekách sušili naposledy v roce 1983, ale svázeli je už s pomocí najatého příbuzného s koněm. Do té doby tam mívali i pole s bramborami. Po smrti hospodáře F. Leskovajana v roce 1984 přešel majetek na jeho syna Josefa (1935–2008) a od té doby se přestávala paseka intenzivně využívat. Postupně zarůstala náletovými dřevinami a chlév chátral.

Transfer do muzea a snaha o rekonstrukci původního prostředí

K transferu stavby došlo na podzim 2018. V dobrém stavu byl pouze základní srub chléva, a to jen díky novějšímu pokrytí střechy pozinkovaným plechem při poslední opravě v 50. letech 20. století. Přední kůlna i krovy byly ve špatném technickém stavu, poškozené jak dřevokazným hmyzem, tak i zetlením dřevní hmoty. Srub byl na místě rozebrán muzejními tesaři, jednotlivé prvky byly označeny kovovými štítky. Vzhledem k tomu, že stál v nepřístupném terénu, byly zachovalé trámy ručně smykem přiblíženy k potoku do údolí a teprve tam naloženy na vlečku traktoru. Kromě stěnových trámů se podařilo zachránit i několik dalších prvků – ostění dveří a oken, dveře kůlny, několik desek ze štítu, lišty z vnitřního prostoru kůlny i opracované větve, které vyplňovaly spáry mezi trámy uvnitř chléva. Nezachovalo se žádné vnitřní vybavení a podle svědectví pamětníků uvnitř chléva jesle ani koryto nebývaly. Zůstala pouze stolička na dojení, tvořená sedací deskou na rozbíhavých hůlkových nohách.

Obr. 4: Demontáž chléva na Pasekách pod Babínkem 2018
(fotoarchiv Národního muzea v přírodě – Valašského muzea v přírodě)

Srub byl následně během zimy pracovníky muzea sestaven v tesařské hale, poškozené dřevo nahradily nové prvky. Kůlna pod přesahem střechy byla rekonstruována dle technické a fotografické dokumentace. Vstupní dveře byly vyrobeny v kopii podle původních druhotně využitých na jiné hospodářské stavbě. V roce 2019 byl chlív nově umístěn na okraj areálu Kolibiska nad horizontem Valašské dědiny do svahu Karlova kopce pod Jurkovičovou rozhlednou. V těchto místech došlo ještě předtím k vytvoření menší paseky vymýcením náletových dřevin (habrů a buků). Zasazení letního chlívu do terénu poměrně věrně simuluje původní situaci paseky v Novém Hrozenkově, ač ve značně minimalizované podobě. Jejím středem prochází vozová cesta jako v původní situaci a nad ní bylo vytvořeno i menší políčko s ovsem. Na okraji paseky pomalu vznikají hromadiska ze sesbíraného kamení. Pro expoziční účely chybí ještě výsadba třešně a dvou planých třešní tzv. vrabčinek. V případě, že se najde pramen, tak také vyhloubení studánky. Expozice nastíní poslední fázi hospodaření před polovinou 20. století, kdy ve chlívě bývaly během léta dvě krávy, majitelé tam sušili seno na ostrévkách a obhospodařovali pole s bram-

Obr. 5: Chlív z Pasek postavený v areálu Kolibiska 2021
(fotoarchiv Národního muzea v přírodě – Valašského muzea v přírodě)

Obr. 6: Probíhající rekonstrukce chlěva v tesařské hale Valašského muzea v přírodě, 2020 (fotoarchiv Národního muzea v přírodě – Valašského muzea v přírodě)

borami.

Chlív z údolí Malá Brodská

Druhá rozměrem větší stavba ze stejné obce byla přenesena na jaře 2019. Jedná se o roubený chlív, který stál na okraji údolí Malá Brodská, v lokalitě označované doposud jako Přední Kyčery na louce s parcelním číslem 959/5 o výměře 2803 m². Samotný srub dostal vlastní parcelní číslo stavební 1211. Objekt byl umístěn okapovou stranou rovnoběžně s hlavní komunikací, čelní štít byl obrácený k jihu, s dominantní mohutnou lípou rostoucí před vstupem.

Srub situovaný v rovinatém terénu u hlavní cesty vedoucí údolím byl založený jen v rozích na kamenech, velký kámen byl navíc podložený uprostřed pod prahovým trámem na čelní štítové straně. Stavba o ploše 18 m² byla sroubená ze stejně silných otesaných převážně jedlových a méně smrkových kmenů sestavených na rybinový spoj, bez lištování spár mezi trámy. Na šířku měřila 4,8 m a délka trámů dosahovala 7,5 m. Celková výška stavby po hřeben činila 5,5 m. Stěny tvořily věnce z osmi až devíti trámů. Na obou okapových stranách byla prořezána menší větrací okna. Sedlová střecha měla výrazný přesah podkrokovnic tak, aby protažená kryla čelní štítovou stranu se vstupem. Pokrývala ji betonová a pálená taška, původně však šindel. Desky štítu přibližně stejné šířky byly svisle ložené bez lištování spár. Do podstřeší, kam se ukládalo seno, se vstupovalo vrátky v zadním štítu.

Povalový strop nesly čtyři stropnice. Smrkové „dýle“ byly protažené stejně jako přesah střechy nad vstup, kde zapadaly mezi dva trámy. Horní trám posazený na

předsazených podkrokevnicích držel střechu. Spodní trám byl zapuštěný do čepů na koncích podkrokevnic, navíc na obou koncích stažen kovanou železnou kramlí. Uprostřed trámů z čelního pohledu tesař vytvořil ještě spoj pomocí tzv. mašle, kdy do zářezů obou trámů vsadil dřevěnou spojnicí s rozšířenými konci. Svlakové dveře ze čtyř širokých prken byly zavěšené na kovaných pásových pantech s oky, které zapadaly do trnů ve sloupku. Uzamykaly se na železnou petlici a kované očko, kam se dával visací zámek. Ostění vstupu tvořily mohutné tesané sloupy, do nichž byly vsazeny stěnové trámy. Vnitřní prostor byl rozčleněn ohrádkou z drobné smrkové

Obr. 7: Chlév v údolí Malá Brodská, 1973
(fotoarchiv Národního muzea v přírodě – Valašského muzea v přírodě)

Obr. 8: Chlív v údolí Malá Brodská, 1973
(fotoarchiv Národního muzea v přírodě – Valašského muzea v přírodě)

kulatiny na větší část pro krávy a menší cárek pro ovce. Na trámech stěn i stropu se dochovalo bílení vápnem.

K historii chléva a jeho majitelů

Stavbu se podařilo na jaře 2021 datovat pomocí metody dendrochronologie. Byly odebrány čtyři vzorky z třetího, pátého, devátého a desátého trámu od spodního věnce a všechny shodně stanovily dobu skácení kmenů v rozmezí let 1847–1849, což vymezilo téměř přesné stáří roubeného chléva, který původně patřil k větší usedlosti čp. 154, později po přečíslování čp. 296 sedláka Martina Valíčka (1817–1855). Ten byl jistě velmi schopný, neboť v letech 1842–1848 zastával funkci hrozenkovského starosty (KAZMÍŘ 2009). Dá se přepokládat, že chlív postavil jako salaš pro své ovce

na místě, kde už původně stály drobné hospodářské stavby podle katastrální mapy z roku 1829. Více o hospodaření rodiny Martina Valíčka se dovídáme z úředních záznamů až dva roky po jeho smrti z prvního sčítání obyvatel z roku 1857. To už vedla hospodářství Martinova žena Rozina, která chovala dvanáct kusů hovězího dobytka, 51 ovcí a čtyři svině (SOkA Vsetín, f. Smíšený okresní úřad Vsetín, Sčítání Nový Hrozenkov 1857, inv. č. 20). V roce 1869 se stav hovězího a vepřového dobytka na hospodářství nezměnil, jen počet ovcí se snížil na dvacet kusů. Na usedlosti kromě hospodyně a jejích čtyř synů pomáhali také pacholek Vavřinec Vachala a děvečka Rozina Kovaříková (SOkA Vsetín, f. Okresní úřad Valašské Meziříčí, inv. č. 464 – Sčítání Nový Hrozenkov 1869, inv. č. 464).

V následujícím období přešlo hospodářství na syna Augustina (1846–1892), který v roce 1880 choval třináct kusů skotu, 36 ovcí a tři koně. Kromě toho si pořídil čtrnáct včelstev (SOkA Vsetín, fond Okresní úřad Valašské Meziříčí, Sčítání Nový Hrozenkov 1880, inv. č. 554). Snad i proto se lokalitě kolem chlěva začalo říkat Včelinka. V druhé polovině 19. století zažívalo salašnictví v obci velkého rozkvětu, jak dokládá i vsetínský učitel Matouš Václavek ve svých Dějinách města Vsetína a okresu vsackého z roku 1881, kde uvedl: „Obyvatelé provozují ještě bedlivě salašnictví. Hlavních salašův je 14 se 130–450 ovci, menších je 16 s 50–70 ovci. Ovce jsou 20 neděl venku na horách (salaších), kam se odstěhují též majitelé i s rodinami svými.“ (VÁCLAVEK 1881, 343). Ve sčítání z roku 1890 je zaznamenáno deset kusů hovězího dobytka, 22 včelstev, dva koně a už jen šest ovcí (SOkA Vsetín, f. Okresní úřad Valašské Meziříčí, Sčítání Nový Hrozenkov 1890, inv. č. 554). Situace se změnila po Augustinově smrti, kdy se hospodářství ujala jeho manželka Veronika, znovuprovdaná za Františka Leskovjana. Společně k roku 1900 chovali osm kusů skotu, dva koně a sedm ovcí. Počet včelínů umenšili na dva. Kromě toho měli ještě tři prasata, deset slepic a tři husy (SOkA Vsetín, f. Okresní úřad Valašské Meziříčí, Sčítání Nový Hrozenkov 1900, inv. č. 748a). Dědičkou Valíčkovy hospodářství se stala dcera Celestina s manželem Vincentem Orságem, jež měli spolu tři děti – Žofii, Františka a Josefa. Vzhledem k tomu, že jim oba rodiče zemřeli, ještě než stihli dosáhnout dospělosti, spravoval majetek jejich strýc Josef Valíček. Později se majetek rozdělil mezi dva syny Františka a Josefa. A právě Josef Orság (1900–1978) dostal polnosti v údolí Brodská včetně roubeného chlěva. V roce 1928 si postavil nový zděný dům čp. 512 v horní části obce a zastával i pozici starosty. Poslední pamětník hospodaření rodiny Orságů Josefův syn Vladimír (1943–2019) vzpomínal, že v dětství chovali čtyři až pět krav a pět až šest ovcí. Od jara do podzimu býval dobytek ve chlěvě v Brodské, během zimy pak byl ustájený ve zděném chlěvě u jejich domu. Rodina obhospodařovala více než čtyři hektary pozemků nejen v blízkosti letního chlěva, ale i dál v údolí Brodská výše nad chlěvem v lokalitě nazývané Na Rovničkách, kde doposud stojí ve špatném stavu roubený chlív a menší obytné stavení – chalúpka, kterou majitelé pronajímali. Do konce 2. světové války v ní bydlela rodina Janíkova, jež se pak odstěhovala do pohraničí. Kolem chlěva byly hlavně louky, kde se sušilo seno, část se vypásala. Kousek pozemku Orsáci rozorali na pole, kde pěstovali brambory, řepu a obilí. Za chlív až dodatečně v letech 1968–1969 přistavěli stodolu na čtvercovém půdorysu 4,8 x 4,8 m, tvořenou rámovou konstrukcí, zvenku pobitou svisle prkny. Stodola byla příčně průjezdná velkými vraty. Novější přístavba svědčí o tom, že majitelé využívali objekt i v 2. polovině 20. století, kdy chovali jednu krávu, v poslední fázi hospodaření po

roce 2000 měli už jen několik ovcí. Do stodoly i podstřeší chléva se ukládalo seno, na mlatě – humně bývalo uskladněné hospodářské nářadí, ostrévky na sušení sena, ale především tam stály dva vozy – vůz deskový a žebříňák.

Transfer do Valašského muzea v přírodě

V květnu 2019 chlév demontovali pracovníci tesařské dílny Valašského muzea v přírodě. Stejně jako u předchozí demontáže byla nejprve pořízena jeho podrobná stavebně-technická a fotografická dokumentace. Následně se jednotlivé dřevěné prvky označily plechovými štítky s čísly. Teprve potom byl srub rozebrán a převezen do Valašského muzea, kde byl znovu ještě v tom roce rekonstruován opět pracovníky technického útvaru. Jeho umístění na okraji nového areálu Kolibiska pod Karlovým kopcem poblíž hlavní komunikační trasy navazuje na původní lokalizaci v Novém Hrozenkově – údolí Brodská. Představuje poslední fázi hospodaření rodiny Orságů, kdy zde v létě bývala kráva a jen několik ovcí.

Od loňského roku je uvnitř chléva nainstalovaná výstava představující návštěvníkům na třech válcových panelech jakým způsobem se do muzea dostávají stavební objekty. Na vybraných příkladech ukazuje složitou cestu stavby z původního prostředí do expozičního areálu muzea. Přibližuje tak práci, na níž se podílí celá skupina muzejních pracovníků. Na počátku odborný kurátor vytipuje stavbu v terénu a pořídí prvotní etnografickou dokumentaci zahrnující výzkum archivních materiálů a informace získané rozhovorem s pamětníky. Stavební technik poté objekt zakreslí

Obr. 9: Výstavba chléva z Brodské na Kolibiskách, říjen 2019 (fotoarchiv Národního muzea v přírodě – Valašského muzea v přírodě)

Obr. 10: Výstavba chlěva z Brodské na Kolibiskách, říjen 2019 (fotoarchiv Národního muzea v přírodě – Valašského muzea v přírodě)

a zpracuje kompletní stavebnětechnickou dokumentaci. Následuje výkup od majitelů. Vlastní transfer a rekonstrukci už provádí pracovníci technického útvaru muzea. Na výstavě jsou využity nejen krátké texty, ale také fotografie a perokresby, které formou komiksu přibližují uvedený proces získávání staveb do sbírek muzea.

Závěrem

Oba transferované chlěvy z Nového Hrozenkova zastupují ve Valašském muzeu v přírodě v novém areálu Kolibiska typ drobné sezonní hospodářské stavby využívané k letnímu ustájení dobytka na vzdálených pastvinách pod hřebeny Vsetínských vrchů. S vazbou na hrozenkovské usedlosti ve Valašské dědině dokumentují v minulosti běžný intenzivní způsob využívání odlehlých podhorských pastvin během letní sezony. Pokud nebyly zalesněny v období kolektivizace a socializace vesnice jako obtížně přístupné lokality, zůstaly majitelům v podobě záhumenků, kde mohli jak pást dobytek, tak mít i políčka k pěstování brambor a obilovin. Převozem do muzea se je podařilo zachránit před hrozícím zánikem. Na Kolibiskách prezentují doznívání tradičního způsobu hospodaření, kdy se tímto způsobem využívaly a zhodnotily všechny výše položené pastviny i louky v odlehlých údolích a pasekách pod hřebnovými horami.

V letošním roce probíhá ve stejné lokalitě pod Karlovým kopcem výstavba dvou dalších chlěvů z Nového Hrozenkova – údolí Vranče, které sloužily obdobnému účelu. Společně s již realizovanými chlěvy přiblíží návštěvníkům Kolibisek zaniklé hospodaření v podhorském prostředí regionu Valašsko.

Obr. 13: Chlév z Brodské v areálu Kolibiska s výstavou prezentující „cestu“ stavebních objektů do muzea v přírodě, 2023 (fotoarchiv Národního muzea v přírodě – Valašského muzea v přírodě)

Obr. 12: Chlív z Brodské v areálu Kolibiska s výstavou prezentující „cestu“ stavebních objektů do muzea v přírodě, 2023 (fotoarchiv Národního muzea v přírodě – Valašského muzea v přírodě)

- ¹ Kolibiska představují čtvrtý expoziční areál Národního muzea v přírodě – Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, který prezentuje návštěvníkům život a hospodaření v nejvyšších polohách Beskyd. Výstavba probíhá ve třech etapách. První část areálu byla zpřístupněna v květnu 2023. Druhá fáze výstavby má být ukončena na jaře 2027.
- ² Národní muzeum v přírodě – Valašské muzeum v přírodě, oddělení dokumentace, archiv rukopisů, inv. č. R 668 – Karolinka čp. 446 (nálezová zpráva k souboru objektů stániska z Karolinky – Rakošového). ; týž: inv. č. R. 771 – LANGER, Karel. Stánisko Rakošové.
- ³ Výpověď Marie Jurčíkové, roz. Vráželové z prosince 2019, bytem Nový Hrozenkov čp. 398.
- ⁴ Podle vzpomínek Marty Lidákové (1936–2022), manželky Jana Lidáka (1932–2007).

Literatura

BRYOL, R. 2019: Kolibiska – nový areál Valašského muzea v přírodě. Odborné předpoklady a problémy realizace. *Museum vivum*, 15, 12–31.

KAZMÍŘ, S. 2009: *Nový Hrozenkov*. OÚ Nový Hrozenkov.

KUNZ, L. 1955: Staré zemědělství na Valašsku. Materiálové příspěvky z Nového Hrozenkova. Valašsko, IV. 14–23.

KUNZ, L. 1956: Staré zemědělství na Valašsku. Materiálové příspěvky z Nového Hrozenkova. Pokračování. Valašsko, V. 6–21.

KUNZ, L. 1957: Rolnické salašnictví na Novém Hrozenkově v období rozpadu jeho tradičních technik. Valašsko, VI. 73–87.

LANGER, K. 1992: *Útržky ze vzpomínek na Nový Hrozenkov*. Nový Hrozenkov.

ŠŤASTNÝ, J. 1958: Zemědělská usedlost na Horním Vsacku v období osmdesátých let minulého století do první světové války. *Český lid*, 45, 203–208.

ŠŤASTNÝ, J. 1971: *Tradiční zemědělství na Valašsku*. Universita Karlova Praha.

VÁCLAVEK, M. 1881: *Dějiny města Vsetína a okresu vsackého*. Brno.

VALÍČEK, M. 2021: *Historický rozbor Valíčkovy salaše Nový Hrozenkov parc. č. St. 1211, 6 s.* Nепublikovaný rukopis v archivu autora článku.

Prameny

Katastrální úřad pro Zlínský kraj, Katastrální pracoviště Vsetín, Pozemková kniha Nový Hrozenkov.

Moravský zemský archiv v Brně, Indikační skici Nový Hrozenkov 1829, 1879, 1987, sign. 1766.

Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Vsetín, fond Smíšený okresní úřad Vsetín, Sčítací operáty Nový Hrozenkov 1857, inv. č. 20.

Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Vsetín, fond Okresní úřad Valašské Meziříčí, Sčítací operáty Nový Hrozenkov 1869, inv. č. 464.

Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Vsetín, fond Okresní úřad Valašské Meziříčí, Sčítací operáty Nový Hrozenkov 1880, inv. č. 554.

Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Vsetín, fond Okresní úřad Valašské Meziříčí, Sčítací operáty Nový Hrozenkov 1890, inv. č. 652.

Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Vsetín, fond Okresní úřad Valašské Meziříčí, Sčítací operáty Nový Hrozenkov 1900, inv. č. 748a.

Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Vsetín, fond Národní škola Nový Hrozenkov, Pamětní kniha obce Nový Hrozenkov, inv. č. 1.

Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Vsetín, fond Okresní úřad Valašské Meziříčí, Sčítací operáty Nový Hrozenkov 1910, inv. č. 219.

Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Vsetín, fond Jaroslav Šťastný, inv. č. 1458.

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, archiv rukopisů: MIŠUREC, Zdeněk. O životě a kultuře valašských bezzemků tzv. hoferů na Horním Vsacku. Inv. č. RUK 5/1/8.

Národní muzeum v přírodě, Valašské muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace: LANGER, K. Stánsko Rákošové, inv. č. R 771.

Informátoři

Marie Jurčíková (1928–2021), Nový Hrozenkov čp. 398

Marta Lidáková (1936–2022), Nový Hrozenkov čp. 392

Jan Lidák (1932–2007), Nový Hrozenkov čp. 392

Vladimír Orság (1943–2019), Nový Hrozenkov čp. 712